

tamamlanmış şekliinden ibaret olduğunu açıkça göstermektedir:

«Vaktâ ki saadeulü Padişah-ı hürşid iştihar hazretleri teşrihi seriri saltanat ettikte eyyâmı saltanatlarında bunca fütuhâtı azime müyesser olup hususa halen darüssaltanat olan mahrusiye uzmâ ve medine kübrâ olup matmahı enzârı selâtinî cihan olan mahmiyet mer'iyeyi Kostantiniye fetih müyesser oldukça sabika ecdadı izamları zamanında olan kavanini mazbuta defter olunup eksik olan yerlerin dahi kendüleri reyî müniri velâyet tesirleri ile tekmil buyurup Divanı Hümayûnda ebedülebâd mamulünbih olmaları için bir kanunname tahrir olunmak lâzım gelmeğin bu abdî hakir fermanı celileleri üzerine nazm-ü-inşa idüp herkes müstefid olmak için istilâh ve ibarattan feragat olunup lisanı padişahı gerdün vekardan nakille yazılıp üç bab üzere kıldı.»

Bu mukaddemeyi yazanın tevkiî Mehmed bin Mustafa olduğu bizzat mukaddemede görülmekte ise de, kanunname hakkında kısaca izahat veren Mehmet Arif Beyin önsözünde «Mezkûr zata dair... tarihlerimizde ve teracimi ahvâl kitaplarımızda malûmata tesadüf olunamamış ve vuku bulan taharriyat semeresiz kalmıştır» denilmektedir. Eski kaideleri tesbit ve tertip ve yeni kaideleri de ilâve etmek suretiyle kanunnameyi tevkiî Mehmed bin Mustafanın kaleme aldığı anlaşılmaktadır.

Daha ziyade idarî sahadaki bir tedvin hareketinin ifadesi olan bu kanunname üç bab üzerine tanzim edilmiş olup, sadırazam ve şeyhülislâmdan itibaren memurini devletin mertebeye ve vazifelerine, aidatına, elkabına, umuru saltanata müteallik merasime ve bazı cezaî hususlara aid hükümleri ihtiva etmektedir. Bilhassa nazarı dikkati çeken cihet kanunnamenin devrine göre sade bir türkçe ile kaleme alınmış olmasıdır. Bu nokta, esasen bir kısmı yukarıya naklolunan mukaddemede «herkes müstefid olmak için elfaz ve ibarattan feragat olunup» sözleriyle açıklanmıştır. Eğer o zamandanberi her sahadâ aynı yol tutulmuş ve devam ettirilmiş olsaydı, türkçenin çok erkenden tekâmülünü tamamlayıp şimdi her türlü ilmî mefhumları tek başına ifadeye muktedir zengin bir lisan olacağına şüphe edilmemek lâzım gelir.

Kanunnamenin tertibi sistemsizdir. Devletin bünyesini doğrudan doğruya alâkadar eden çok mühim kaidelerle, beşinci hattâ onuncu de-

recededir kaideler hiçbir tasnife tâbi tutulmaksızın arka arkaya sıralanmıştır. Meselâ;

«Ve eseferi zafer rehberin vaki oldukça rikâbı hümayununda solak başı ve peyk başı yürüsün ve bir küçük sandık ile cep harçlığı için flori getüreler.»

Gibi ehemmiyetsiz bir merasim kaidesinin hemen altında:

«Ve her kimesneye evlâdından saltanat müyesser ola karındaşların nizâmı âlem için katletmek münasiptir ekseri ulemâ dahi tecviz etmiştir anınla âmil olalar.»

Kaidesi gelmektedir ki bunun, Osmanlı saltanat tarihinin, çok münakaşalar doğuran en meşhur kaidelerinden biri olduğunda şüphe yoktur. Bu mühim kaideyi takiben de padişah odasının has oğlanına yılda dört defa kaftan verilmesi lâzım geldiğine dair gene çok ehemmiyetsiz bir kaide yer almış bulunmaktadır.

Bununla beraber o devir hukuk kaidelerinin sistematik ve mücerred bir metodla değil tamamen kazüist (meseleci) bir metodla tedvin edildiği düşünülürse Fatih Kanunnamelerinin tertip bakımından dahi, devrine göre ileri bir adım teşkil ettiğini kabul etmek lâzım gelir.

III

Meşrutiyetten sonra «Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası» gerek metninde, gerek tefrika ilâvelerinde Osmanlı tarihine aid çok mühim vesika, kanun, hattâ kitapları Türkiyede ilk defa olarak neşretmek suretiyle bu tarihin bir çok karanlık noktalarının aydınlatılmasına hizmet etmiş ve tarih meraklılarının, umumî tarih kitaplarındaki eksik nakil ve aktarmalarla kalmıyarak asıl kaynaklara müracaatını mümkün kılmıştır. Gene o sıralarda intişar etmekte bulunan «Millî Tetebbular Mecmuası» ve Cumhuriyet devrinde çıkarılan «Türk Hukuk ve İktisad Tarihi Mecmuası» ve «Tarih Vesikaları» mecmuasının bu sahadaki hizmetleri büyüktür. O zamanki imzalarıyla, Köprülüzade Mehmet Fuat, Müverih Ahmet Refik ve Mehmet Arif Beylerin delâletleriyle gerek bu dergilerde çıkan veya müstakil olarak yayımlanan ve gerek asılları müze veya resmî ve hususî kütüphanelerde mahfuz olup da şimdiye kadar hiç yayınlanmamış bulunan eser, Kanunname, Fetihname, Vakayiname gibi vesikalardan ve zamana kadar keşfedilen orijinal vesika mahiyetini haiz belgelerden Fatih Sultan Mehmet dev-

Rönesans Hükümdarı Fatih

Tayyib GÖKBİLGİN

Fatih Sultan Mehmed'in şahsiyeti, zihniyeti ve ilmî temâyülleri itibariyle de, devrinin doğu ve batı hükümdarları arasında mütemyiz bir mevkie sahip olduğu, zamanında Rönesans hareketleri ile yakından ve sıkı bir şekilde alâkadar bulunduğu malûmdur. Ötedenberi, onun askerî ve idarî sahadâ olduğu kadar ve

rine ait olanlarının bir araya toplanarak sistematik bir tasnif altında ve yeni neslin anlayabilmesi için mütehassıslar tarafından yapılacak gerekli izah, şerh ve tercüme notlariyle birlikte neşredilmesi cidden temenniye şayandır. Böyle bir eser «Fatih devrine ait vesikalar külliyesi» mahiyetini arzeyecek ve mümkün mertebeye noksanz tertiplendiği takdirde yalnız bizim gibi meslek ayrılığı ve bunun yüklettiği faaliyetlerin müsaadesizliği yüzünden tarihi tetkik ve tettebbu babında satıhta kalmağa mahkûm amatörleri değil, derine gitmek için çalışan mütehassıs namzetlerini de tatmin etmiş olacaktır.

Böyle çok mühim ilmî bir teşebbüs, elindeki maddî ve maneî vasıta ve imkânlar mahdud bulunan (500 üncü ve müteakip fetih yıllarını kutlama Derneği) nden beklenemez. Bu vazife Üniversiteler ve bilhassa Edebiyat ve Hukuk Fakültelerinin tarih ve hukuk tarihi kürsülerine düşer.

IV

Tanzimatın 100 üncü yıldönümü münasebetiyle on üç yıl önce çıkarılan kitapta «Tanzimat devrinin kanunlaştırma hareketleri» bahsini yazmak bizim payımıza isabet etmişti. O devre ait konuları gözden geçirdikten sonra, etüde Osmanlı devletinde Tanzimattan önceki kanunlaştırma vaziyetine dair basit birkaç sahife koymak hevesine düştük. Bu hevesin beni ve kıymetli bir asistan arkadaşımı, İstanbul kütüphanelerindeki «el yazmaları» deryasında nasıl hıfzalarca bocalanıp bunalttığını hatırladığım zaman hâlâ ter dökerim. 73 sahifelik etüde sırf daha önceki devre kuşbakışı bir göz atış mahiyetinde yer alan topu topu beş sahifelik bir bahis için bu derece büyük bir emek ve cehid sarfına mecbur kaldıktan sonra, memleketimizde mühim tarihî vesikaların derli toplu ve munta-

belki daha fazla bu cephedeki kabiliyeti ve muvaffakiyetleri üzerinde Şark ve Garp kaynakları durmuştur. Filhakika, Fatih'in belli-başlı bu iki fârik vasfı bugün de tetkik edilebilecek, bunlardan hangisinin daha kuvvetli olduğu noktası münakaşâ olunabilecek konulardır. Yani, onun askerî sahadâki cür'et ve cesareti, ileri

zam neşredilmemiş olmasının eksikliğini acı acı anladım ve Osmanlı tarihini aydınlatma sahadânda çalışanların, ne uzun karanlık yolları, çok sabır ve dikkatle fakat arkalarında ışık bırakarak aşmak zorunda bulduklarını ve bundaki feragat ve güçlüğü daha yakından ve içten duydum. İşte bu duygu iledir ki o sırada Başvekâlet arşivindeki ve Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü defterlerindeki asıllardan çıkardığı kanun ve hükümleri (XV ve XVI ncı asırlardaki Osmanlı İmparatorluğunda zirai ekonominin hukukî ve malî esasları) adlı bir kitap halinde neşretmeğe başlayan dostum Prof. Ömer Lûtfi Barkan için etüdümdede şu satırları yazmıştım:

«Değerli arkadaşımın bu güzel teşebbüsü, Osmanlı devleti zirai ekonomi hayatını ve birçok noktalarda idarî hayatını aydınlatacak malzeme vermesi bakımından fevkalâde takdire şayan ve memleketimiz hukuk tarihine büyük bir hizmettir. Kendisinin bu cidden müşkül işi sonuna kadar başarması ve yalnız ekonomik kanun ve hükümleri değil, bütün Osmanlı kanunlarını neşre muvaffak olarak, asırlardanberi yapılamamış olan bu işin şerefifni bihakkın kazanmasını hem onun şahsı namına, hem de memleket namına can ve gönülden dileriz.» (3).

Bu temennide o zamanki heyecanın verdiği hayal payını bana bağışlayınız. Zira bu iş tek insanın başaramıyacağı çok muazzam, muazzam olduğu kadar da çetin bir iştir. 500 üncü fetih yılının her Türkün yüreğinde doğuracağı heyecana tercüman olarak şimdi tarih ve hukuk tarihi âlimlerimizden müteşekkil bir heyetten daha mütevazî bir dilekte bulunarak sadece Fatih devrine ait ve ilmî kıymeti haiz vesikaların neşrini istemek ve beklemekte acaba gene çok hayal payı var mı, diye düşünüyorum!

(3) Tanzimat I, sahife 155, not 1.

görüşü ve muvaffakiyetlerini tevlit eden yüksek kudreti mi, yoksa, mensup olduğu Şark medeniyetinin hudutlarını bazı noktalarda aşarak devrinin ilmi, felsefi, bedii, bir kelime ile, mânevî cephesini kuvvetlendirerek, İmparatorluğunu bu bakımdan da muasırı medeniyetin üstüne çıkarmak hususundaki arzusu, cehid ve gayreti mi ön plânda ve daha ehemmiyetle ele alınması meselesi hatıra gelmektedir.

Bu konulardan birincisi, diğerine nazaran oldukça daha aydınlanmıştır. Bu hususta Fatih'in, hem birbuçuk asırdan beri artık ihtiyaçları ve an'anesi teessüs etmiş olan Osmanlı devletinin inkişafına, terakkisine sed çeken hâilleri ortadan kaldırmak, imperium'u içinde bir vahdet kurmak, hem de İslâmın ilk devirlerinden biri «Hasreti mülük» olan bir işi tahakkuk ettirmek istemesinin başlıca âmîl olduğu keyfiyeti tamamen tevcih etmiş bir meseledir. Düstur-nâme-i Enverî, bunu şöyle,

«Çok çeriyle geldi nice padişah
Hak Tealâ vermedi bu fethi rah
Yapılıp devri Süleymandan berü
Çok selâtin fethine vermişti rû
Cümlesi ol hasretiyle gittiler
Fethine anun vasiyet ettiler»

ifade ettiği gibi bir yazma Tevarih-i Al-i Osman da «...Âyet dahi gelmiştir Kelâm-ı Kadimde ve Ferkan-ı azimde İslâmbol'un alınmasına Hak Tealâ buyurmuştur. Beldetün tayyibetün 857 (1453)...» diyerek fethine kudsi ve ulvi bir mahiyet vermiştir.

Fatih'in ilim ve sanat hâmilîği, bir Rönesans hükümdarı olduğu hususunda ise zamanının ve daha muahhar Şark ve Garp kaynakları hemen hemen müttefiktir. Meselâ meşhur Bizans tarihçisi ve muhasarada bizzat İstanbul'da bulunmuş ve İmparatorun en kıymetli yardımcılığını yapmış ve daha sonra da Fatih'i tanımış olan Phrantzes bunu şöyle ifade etmektedir: «Askerî işlerde olduğu kadar sivil meselelerde de şayanı hayret bir enerjiye malik olan bu genç adam (Fatih Sultan Mehmed) eski devirlerin hakimliğini göstermiştir. Sanatkar kimseler ve âlimler hakkında hususî bir teveccühü vardı. Bizzat kendisi de ilme yabancı ve lâkayt değildi. Heyet ilminde hususî ve kuvvetli bir bilgi sahibi idi. Büyük İskender'in Auguste'un, Büyük Kostantin ve Büyük Théodosius'un tarihini okuyor, onlardan daha bü-

10

yük işleri nasıl yapabileceğini ve devletini en geniş hudutlarına götürmeyi ihtirasla düşünüyordu. Bunu tahakkuk ettirmek ona nasip oldu» Keza, 1453 de Venedik elçisi Bartolomeo Marcello'nun refakatinde İstanbul'a gelerek Padişahı tanımış ve dönüşünden sonra da Şark işleri hakkında hem Papa'ya izahat vermiş, hem de Napoli Kralı Alfons'a yine Türk meseleleri üzerinde Informazione isimli bir rapor (5 Nisan 1454) sunmuş olan Sagundino Fatih'i şu müsaait cümlelerle tasvir etmektedir: «Bu dinlenmek, yorulmak bilmiyen ve çok cepheli faaliyet arasında, Sultan, ilim ve felsefe ile iştigal etmeğe de vakit bulmaktadır. Çok âlim bir Arap filozofu sarayda kalmakta ve her gün muayyen saatte Padişahın huzuruna girerek ona müntehap şeyler okumak müsaadesini haiz bulunmaktadır. Bundan başka orada biri lâtince, diğeri grekçe tahsil etmiş iki tabip vardır. Bunlar Padişahın itimadına mazhar olmuş ve daima refakatinde bulunan kimselerdir. Bunlar vasıtasıyla o kadim çağ tarihini tetebbü etmektedir. Fakat, Sultanı, İsparta, Atina ve Kartaca tarihi asla tatmin etmiyor. Onun kendisine örnek addedikleri büyük İskender ve Jül Sezar'dır. Bunların tarihini türkçeye tercüme ettirmekte ve bunları okuyarak bundan sonsuz bir haz duymaktadır...»

Buna daha başkalarının, Fatih'i zamanında görmüş ve ona hizmet etmiş olanların ihtisas ve intibalarını ilâve etmek mümkündür. Ez-cümle bu meyanda onun Ancona'lı Gyriacus ile, G. M. Angiolello ile münasebetlerini, Centile Bellini'yi sarayına davet etmesini ve bilhassa sarayında büyük bir kütüphane tesis ederek burada her türlü ilim ve kültür eserlerini toplamasını düşünmek onun bu cephesini anlamak için kâfidir. Fatih, kütüphane tesisi hususunda devrine o kadar kuvvetle tesir etmiştir ki, vezirleri ve diğer dinî-sosyal tesisler yapan devlet erkânı dahi hükümdarlarının yolunda yürüyerek elde edebildikleri kıymetli eserleri bu tesislerine vakıf ve tahsis ediyorlardı. Buna bir misal olarak Mahmut Paşa'nın İstanbul medresesindeki tesisinden başka Has kariyesi (Havas Mahmut Paşa) medresesinde ihdas ettiği kütüphaneye de tefsir, hadis, usul-ü fıkıh, fûrû vesaire gibi İslâm iskolâstığı eserlerinden başka mantık, hikmet, heyet ve tıp ilimlerine ait birçok eserleri toplamıştı.

Hülâsa, Deismann adındaki meşhur Alman

Fatih'in Şiirleri

Ali Nüzhet GÖKSEL

THOMAS CARLYL Kahramanlar adındaki eserinde: Tarih büyük adamların biyografilerinden ibarettir, der. Bu sözde muhakkak ki zengin bir hakikat vardır. Büyük adam, taştan, mermerden canlı âbideler yapar. Mimar Sinan gibi. Mısrarlar içinde bütün bir his ve hayal dünyasının altın kapılarını açar. Fuzulî gibi. Büyük adam, sese, besteye aşkın ebedî nefesini katar. İtri gibi. Büyük adam, iklimler fetheder, tarihin seyrini değiştirir. Kendisiyle başlıyan yeni yeni devirler açar. Ve bazan kısa bir ömür içinde birçok büyük adamın ayrı ayrı yapabilecekleri çeşitli işleri bu adam, tek başına yapar. İşte koca Fatih, böyle bir adamdı. O büyüklerin büyüğü ve üstün yaradılışlı bir insandı. O, yalnız İstanbul'un fatihi olarak bilinmez. O ilim âşığı, âlim muhibbi şair ruhlu ve şair tabiatlı bir şahsiyetti. İstanbul'a ilk girdiği gün, Bizans ilim eserlerinin korunmasını ve halka iyi muamele yapılmasını emretti. Fethin o yorucu işlerini tamamlarken İtalyan Rönesansından da faydalanmak yolunu tuttu. Oradan ressamlar getirtti. Sarayında resim galerileri açtırdı. İslâm ilim merkezlerinden büyük şairleri, âlimleri İstanbul'a davet etti. Bunlara bol maaş ve geniş hürriyet verdi. Medreseler açtırdı. Bu ilim adamlarından bir nevi akademi kurdu. Sık sık bu ilim ve sanat adamlarını divanda topladı. Bunlarla ilim ve şiir üzerinde konuşmalar yaptı. Fatih zamanında İstanbul bir ilim merkezi haline geldi. Böylece Fatih devri bir Türk Rönesansına doğru gidebilirdi. Eğer Fatih'teki tolerans kendisinden sonra gelenlerde de olsaydı. Fakat ne yazık ki bu feyizli neticeyi hazırlıyacak Fatih çağında bir başka hükümdar onu takip edemedi. Denebilir ki, bütün Osmanlı tarihinin en

müdekkikinin ifadesi ile «dünya tarihinde bir dönüm noktası yarattıktan sonra Şark ve Garbın kapısında, bu iki âlemin kültürünü nefsinde toplayan lâik bir insan, Fatih» her suretle bir Rönesans hükümdarı olmak vasfını haiz bulunmaktadır.

aydınlık devri Fatih zamanına münhasır kaldı. Fatih büyük bir kumandan, mükemmel bir teşkilâtçı idi. Gördüğü büyük işlerden arta kalan sakin zamanlarında da şiirler yazdı. Fatih devri, şiir dilinin ve şiir tekniğinin başlangıç çağlarına rastlamasına rağmen, devrinin hatırı sayılır şairleri arasında yer alan Fatih Sultan Mehmed, Avnî mahlâsiyle yazdığı şiirlerinden ilk defa XVI ncı asır tezkireciler ve bazı tarihçileri birkaç parça örnek vermek suretiyle onlardan bahsettiler. Fakat bunların mühim bir kısmını bir arada toplayıp yayıyan Alman müsteşriki Prof. Georg Jacop olmuştur. Bundan çok sonra, Ahmet Halit Kitabevi'nin hazırladığı Türk Klâsikleri serisi arasında Safet Sıtkı tarafından Ali Emiri Efendi'nin Millet Kütüphanesindeki yazmalarından kopya edilerek Fatih Divanı adıyla basılmıştır.

Bundan sonra, Dil ve Tarih Kütüphanesi müdürü Kemal Edip Ünsel'in hazırladığı «Fatih'in Şiirleri» eseri Türk Tarih Kurumu yayınları arasında ikinci defa, fakat bu sefer eser, mükemmel olarak tertip edilip basılmıştır. Şimdiye kadar Fatih'in şiirleri hakkında gerek onaltıncı asırda yazılan, Sehi Bey'in «Heşt Behişt» tezkiresi, Hasan Çelebi tezkiresi ve benzerleri, gerekse Tanzimattan sonra Faik Reşat, Şahabeddin Süleyman ve Fuat Köprülü'nün ilk eserleri ve makaleleri ve nihayet Ali Emiri Efendi'nin bu uğurdaki değerli çalışmalarıyla meydana çıkarılan aydınlatıcı bilgilerle elde ettikleri şiirlerden faydalanan Kemal Edip'in eserinde bulunan 85 şiirinde türkçe olan 84 farsça olan 2 şiirden mürekkeptir.

Bu şiirlerde, Fatih'in, gözleri doyuran, gönülleri şevke getiren kahramanlıklarındaki idareciliğindeki dehasının ışıkları görülmez. O, bu şiirlerde sık sık aşkıdan hayata karşı istişnadan bahseder:

Avn iya kılma güman kim sana ramola
nigâr

Sen Sitanbul şahısun ol da Kalata şahudur

11